

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Anny Mazurek
pt. „Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania ochrony zabytkowych cmentarzy”
(Rzeszów 2022, ss. 368)

1. Wymogi prawne

Pismem Prof. Jerzego Postusznego – Przewodniczącego Rady Naukowej WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej – z dnia 28 grudnia 2023 r. zostałem powiadomiony, że uchwałą Nr 26/2023 Rady Naukowej WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej z dnia 14 grudnia 2023 r. zostałem powołany na recenzenta rozprawy doktorskiej w postępowaniu o nadanie Pani mgr Annie Mazurek stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne, zatytułowanej „Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania ochrony zabytkowych cmentarzy”.

Podstawę powołania na recenzenta stanowi art. 190 ust. 2 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 574, ze zm.), a wymagania stawiane rozprawom doktorskim określa art. 187 tejże ustawy. Zgodnie z treścią art. 187 ustawy rozprawa doktorska prezentować ma ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej (ust. 1), a przedmiotem rozprawy doktorskiej ma być oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (ust. 2). Standardowe zasady sporządzania recenzji obejmują zaś wymóg jasno wyrażonej, jednoznacznej konkluzji (pozytywnej albo negatywnej), uzasadnionej treścią recenzji, o czym stanowi § 3 doręczonej mi umowy o dzieło Nr 1/2023/D, dotyczącej opracowania przedmiotowej recenzji w postępowaniu o nadanie stopnia doktora Pani mgr Annie Mazurek.

2. Przedmiot recenzji

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska Pani mgr Anny Mazurek pt. „Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania ochrony zabytkowych cmentarzy” (Rzeszów 2022, ss. 368), przygotowana w zakresie nauk społecznych (dyscyplina – nauki prawne) pod opieką dra hab. Krzysztofa Eckhardta, prof. WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej jako promotora.

Przedstawiając już w tym miejscu – wstępnie – swoje stanowisko jako oceniającego wspomnianą rozprawę doktorską mogę stwierdzić jednoznacznie, że rozprawa Pani mgr Anny Mazurek spełnia wymogi przewidziane w art. 187 przywołanej ustawy, jest bowiem oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego oraz wykazuje tak ogólną wiedzę Kandydatki w uprawianej dyscyplinie naukowej (tu – nauki prawne w zakresie prawa konstytucyjnego), jak i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Merytoryczny i formalny wymiar rozprawy z całą pewnością pozwala na jej ocenę jako rzetelnej pracy naukowej. Zasadne jest więc – na tym etapie postępowania – przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony, o co wnoszę jako recenzent rozprawy.

3. Temat rozprawy (problem badawczy)

Temat ocenianej rozprawy doktorskiej, rozumiany jako problem badawczy, z całą pewnością zasługuje na aprobatę. Analizowana problematyka ma – co Doktorantka trafnie zauważa – istotne znaczenie tak teoretyczne, jak i praktyczne. Chodzi wszak – ujmując w skrócie – o bardzo istotną materię prawa związaną z godnością istoty ludzkiej, ochroną dziedzictwa kulturowego, o podstawach konstytucyjnych i rozwiniętym uregulowaniu ustawowym i niższej rangi. Materia ma przy tym charakter prawnie interdyscyplinarny, zakotwiczony – poza wymiarami prawa konstytucyjnego – w prawie administracyjnym, karnym, cywilnym, międzynarodowym i europejskim. Za wyborem tego obszaru badawczego – jak słusznie zauważyła Doktorantka – mógł przesądzać też fakt, iż w praktyce cmentarze zdają się być jednymi z najsłabiej

chronionych zabytków i warto było skonfrontować obserwacje odnośnie do stanu ich zachowania z zakresem ochrony wynikającej z obowiązujących w tym zakresie przepisów prawa. Motywacja – przedstawiona przez Doktorantkę – jest więc uzasadniona i przekonująca.

Zakreślony przez Doktorantkę przedmiot badań jest czytelny. Tytuł rozprawy jest wystarczająco jasny i precyzyjny. Mieści się on w pełni w obrębie dyscypliny naukowej „nauki prawne”. Wybór obszaru badań nie budzi zastrzeżeń. Co więcej, dotychczas w literaturze przedmiotu nie ukazała się drukiem całościowa, kompleksowa publikacja, poświęcona analizowanej materii, tak więc rozprawa doktorska wypełnia tu istotną lukę badawczą.

4. Cel naukowy rozprawy

Jako wyznaczony, podstawowy cel badawczy Doktorantka wskazuje ogólnie „diagnozę stanu prawnego” – ochrony zabytkowych cmentarzy – ukształtowanego w oparciu o postanowienia Konstytucji RP, a także „próbę sformułowania wniosków o charakterze *de lege ferenda*” w sferze prawnej ochrony tych obiektów. Jako „zadanie analizy” Doktorantka wskazuje potrzebę „odpowiedzi na zasadnicze pytanie” – w jakim zakresie konstytucyjne uznanie godności człowieka za aksjologiczną podstawę państwa i prawa oraz konstytucyjne zobowiązanie do ochrony dziedzictwa kulturowego znajdują swoje zastosowanie w prawnej ochronie zabytkowych cmentarzy? Za istotne w tym względzie postrzega Doktorantka zwłaszcza sprawdzenie, w jaki sposób ustawa zasadnicza wpływa na kształt ustawodawstwa zwykłego w zakresie ochrony nekropolii oraz czy obowiązujące przepisy prawa skutecznie i wystarczająco regulują te kwestie.

Jako tezę rozprawy przyjęła Doktorantka stwierdzenie, że konieczność prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy wynika z postanowień Konstytucji RP. W związku z tak sformułowaną tezą główną Doktorantka uznała też, że konieczna będzie pogłębiona analiza tych aspektów związanych z funkcjonowaniem prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy, które dowodzą słuszności postawionej tezy. Jako hipotezę przyjęła zaś, że obowiązujące przepisy prawa chronią nekropolie niewystarczająco.

Z tezą i hipotezą rozprawy Doktorantka sprzęgła kilkanaście pytań uszczegóławiających.

Powyższe oznacza, że cel ogólny rozprawy Doktorantka „rozpisała” na cele cząstkowe, mniejsze zakresowo – co jest ujęciem w pełni aprobowanym w uprawianiu pracy badawczej. Należy przy tym zauważyć, iż Doktorantka swe zadania badawcze słusznie rozumie nie jako tylko prosty opis materii w określonym przedmiocie, ale jako analizę w sensie dyskursu merytorycznego, z argumentacją w sensie naukowym. Podejście to odpowiada założeniom pracy badawczej i wymogom przywołanej ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Dodajmy dla jasności, że Doktorantka założone cele badawcze w rozprawie zrealizowała.

5. Założenia metodologiczne i charakter rozprawy

Wskazanie przez Doktorantkę problemu badawczego i jego skonkretyzowanie poprzez sformułowanie celu, hipotez i pytań uzupełniających dało właściwe podstawy dla prowadzonych w rozprawie analiz. Zasadniczo pytania badawcze objęły zakres prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy w odniesieniu do poszanowania godności szczątków ludzkich oraz postrzegania cmentarzy jako składników dziedzictwa kulturowego.

Pytaniom szczegółowym Doktorantka nadała następujący kształt: Co należy rozumieć pod pojęciem ochrony zabytkowych cmentarzy?; Czy ochrona zabytkowych cmentarzy to pojęcie tożsame ze sprawowaniem opieki?; Czy poprawne jest wywodzenie obowiązku ochrony zabytkowych cmentarzy z postanowień Konstytucji RP?; Czy istniejące regulacje prawne zapewniają właściwą ochronę zabytkowym cmentarzom jako miejscom pochówku?; Czy istniejące regulacje prawne zapewniają właściwą ochronę zabytkowym cmentarzom jako zabytkom?; Czy istniejące regulacje prawne zapewniają wystarczające finansowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami?; Czy istnieją formy i sposoby ochrony zabytków odnoszące się wprost do zabytkowych cmentarzy?; Czy uznanie cmentarza za zabytek nie narusza obowiązku poszanowania szczątków ludzkich?; Czy każdy wojenny lub stary cmentarz to zabytek?;

W jakim zakresie prawo międzynarodowe wpływa na ochronę zabytkowych cmentarzy w prawodawstwie krajowym?; Na kim ciąży obowiązek ochrony zabytkowych cmentarzy?; Jak przebiegał proces ewolucji regulacji prawnych odnoszących się do ochrony zabytkowych cmentarzy?

Tak liczne pytania szczegółowe sprawiły, że Doktorantka przeprowadziła szczegółową analizę przepisów prawnych, odnoszących się do wszystkich nekropolii: cmentarzy wojennych oraz wyznaniowych i komunalnych; czynnych i nieczynnych; mogił zbiorowych, pojedynczych zabytkowych grobów, mauzoleów; także zabytkowych polskich grobów i nekropolii za granicą.

Dla zrealizowania celów badawczych Doktorantka zastosowała zróżnicowane metody badawcze. Główną rolę odegrała tu metoda prawno-dogmatyczna, służąca do analizy materiału normatywnego, także w wymiarze literatury przedmiotu i orzecznictwa, uzupełniona metodą logiczno-językową. Metoda historyczno-opisowa posłużyła Doktorantce do ukazania procesu krystalizowania się kształtu polskiego prawodawstwa zapewniającego ochronę zabytkowym cmentarzom. Elementy metody porównawczej posłużyły Doktorantce dla zestawienia regulacji krajowych i zewnętrznych, w tym także prawa kanonicznego w zakresie ochrony zabytkowych cmentarzy. Można uznać założenie Doktorantki, że wystarczające będzie tu ograniczenie do ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych. Nie budzi zastrzeżeń założenie, że rozprawa jest jednak zasadniczo ukierunkowana na analizę ochrony zabytkowych cmentarzy w perspektywie obowiązującego prawa oraz współczesnego stanu debaty naukowej w tym zakresie. To sprawiło, że podstawą rozważań uczyniła Doktorantka akty prawne, orzecznictwo polskich sądów oraz literaturę polskiej dogmatyki prawniczej. Dało to wystarczającą kompleksowość dla wielowymiarowego zbadania analizowanej materii, stosownie do celu i przedmiotu badań.

Podstawą rozważań Doktorantka uczyniła stan prawny na dzień 15 listopada 2022 r.

6. Systematyka rozprawy

Struktura rozprawy obejmuje – w warstwie merytorycznej – Wstęp, pięć rozdziałów oraz Zakończenie. Wstęp i Zakończenie nie mają znaczenia li tylko strukturalnego, ale są spójne merytorycznie i powiązane funkcjonalnie. We Wstępie Doktorantka przedstawiła uzasadnienie wyboru tematu rozprawy, główne założenia (cel badawczy, problemy podstawowe, hipotezy rozprawy i pytania rozwijające), systematykę rozprawy i metody badawcze. Poziom – poniekąd zwyczajowych – uwag wstępnych rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Zakończenie służy uporządkowaniu wniosków podsumowujących poszczególne rozdziały oraz uwagom *de lege ferenda*.

Rozdział I rozprawy – to „Zagadnienia ogólne związane z ochroną zabytkowych cmentarzy”. Rozdział II – to „Ochrona zabytkowych cmentarzy w świetle Konstytucji RP”. Rozdział III rozprawy – to „Zakres prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy”. Rozdział IV – to „Formy i sposoby prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy”. Rozdział V – to „Finansowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami”.

Systematykę rozprawy oceniam jako udaną, przemyślaną, przejrzystą i konsekwentną. Kolejność analizy i prezentowania materii jest uzasadniona merytorycznie i metodologicznie. Doktorantka najpierw wprowadza w zagadnienia ogólne, stanowiące niejako tło dla rozdziałów kolejnych. Poszczególne rozdziały składają się na harmonijną całość rozprawy, w tym co do ich kolejności i objętości. Kryteria systematyzacyjne, przyjęte przez Doktorantkę, są wyraźne i poprawne. Wątki merytoryczne wewnątrz rozdziałów wyodrębnione są czytelnie, w postaci odpowiednich podrozdziałów i – w razie potrzeby – dalszej strukturyzacji wewnętrznej w tzw. systemie dziesiętnym. Ujęcia strukturalne dobrze tłumaczą się merytorycznymi obszarami analizy. Jasny jest cel każdego z rozdziałów (podrozdziałów) z punktu widzenia całości rozprawy. Zastosowane podziały sprzyjają tu systematyzacji meritum materii. Można zauważyć, że poszczególne rozdziały mają swe osobne podsumowania, co jest rozwiązaniem poprawnym i pożądanym, choć w praktyce – niestety – stosunkowo często przez młodych badaczy pomijanym.

7. Struktura formalna i baza źródłowa rozprawy

Poza wymienionymi wyżej częściami merytorycznymi rozprawa zawiera na początku rozbudowany wykaz skrótów, a na końcu obszerną Bibliografię (obejmującą 47 stron tekstu). Bibliografię stanowią wykazy spożytkowanych w rozprawie aktów normatywnych (143 pozycje źródeł prawa krajowego i 37 pozycji prawa międzynarodowego i europejskiego), orzecznictwa (70 pozycji), opracowań zwartych (128 pozycji), studiów i artykułów naukowych (231 pozycji), innych opublikowanych dokumentów (17 pozycji), przywołanej netografii (74 pozycje) oraz wykazy słowników i encyklopedii (15 pozycji). Przywołanie powyższych kategorii i liczb ma uzmysłwić, że zakres i dobór bazy źródłowej jest bogaty, wystarczający, ma istotne dla rozprawy znaczenie, a przy tym nie budzi zastrzeżeń, bo nie chodzi tu o źródła w roli jedynie (zbędnych) ozdobników erudycyjnych.

Rozprawa napisana jest w sposób zwarty i syntetyczny. Język rozprawy jest jasny i zrozumiały. Przywołanie źródeł w rozprawie nie budzi zastrzeżeń. Przypisy konstruowane są poprawnie.

8. Strona merytoryczna rozprawy

Rozdział I – to „Zagadnienia ogólne związane z ochroną zabytkowych cmentarzy”, czyli materie wprowadzające. Doktorantka omówiła podstawowe pojęcia i definicje (pojęcie zabytkowego cmentarza w prawie polskim), dokonała klasyfikacji i charakterystyki zabytkowych cmentarzy, ukazała przesłanki prawnej ochrony cmentarzy (ze względów ogólnoludzkich oraz z uwagi na wartości zabytkowe), kończąc meritum genezą i historią prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy w Polsce. Dokonane przez Doktorantkę odniesienie do genezy prawnej ochrony zabytków oraz wydanych na początku XX wieku aktów prawnych jest o tyle istotne, że część ówczesnych rozwiązań legislacyjnych w nieznacznie zmienionej formie funkcjonuje w obecnie obowiązującym ustawodawstwie. Nie sposób też było pominąć nadal obowiązujące ustawy z 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych.

Rozdział II rozprawy to „Ochrona zabytkowych cmentarzy w świetle Konstytucji RP”. Doktorantka w tym zakresie przeanalizowała konstytucyjny nakaz prawnej ochrony narodowego dziedzictwa kulturowego, relację tegoż nakazu konstytucyjnego do konieczności ochrony zabytkowych cmentarzy, bezpośrednie oddziaływanie przepisów Konstytucji na konieczność poszanowania godności osób zmarłych. Szeroko ukazała też materię podmiotów odpowiedzialnych za ochronę zabytkowych cmentarzy (w tym – obowiązki organów władzy publicznej w omawianym zakresie, także w odniesieniu do ochrony za granicą, zadania samorządu terytorialnego w omawianym zakresie, wreszcie też podmioty odpowiedzialne za sprawowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami).

Rozdział III – to „Zakres prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy”. W tym obszarze Doktorantka omówiła ochronę wynikającą z przepisów prawa międzynarodowego, kolejno zaś wynikającą z prawa polskiego (w tym podstaw administracyjnoprawnych i podstaw karnoprawnych). Wyodrębniła materię ochrony grobów i cmentarzy wojennych, ochronę wraków statków-mogił wojennych jako grobów znajdujących się na terenie polskich obszarów morskich, ochronę polskich grobów i cmentarzy znajdujących się poza granicami kraju. Osobny fragment przeanalizowanej materii to podstawy ochrony zabytkowych cmentarzy w prawie kanonicznym, co istotne zwłaszcza w odniesieniu do cmentarzy wyznaniowych. Jak się okazuje, także uwagi Doktorantki wymagały podstawy prawne ochrony zieleni na terenie zabytkowych cmentarzy.

Rozdział IV rozprawy to „Formy i sposoby prawnej ochrony zabytkowych cmentarzy”. Doktorantka przeanalizowała takie formy ustawowe, jak i objęcie ochroną przez wpis cmentarza do rejestru zabytków, poprzez uznanie zabytkowego cmentarza za Pomnik Historii, korzyści ochronne z włączenia zabytkowych cmentarzy w obszar parków kulturowych, ustalenia co do ochrony w dokumentach planistycznych i decyzjach lokalizacyjnych, uwzględniania cmentarzy w ewidencjach zabytków. Co do sposobów sprawowania ochrony nad zabytkowymi cmentarzami Doktorantka wskazała ujęcie zabytkowych cmentarzy w programach opieki nad zabytkami, wydawanie pozwoleń na podejmowanie działań przy zabytkowym grobie i na terenie zabytkowego

omentarza oraz kontrolę konserwatorską, a wreszcie też potrzebę oznakowania zabytkowych cmentarzy jako działanie w zakresie ochrony i informacji o zabytku.

Rozdział V – to „Finansowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami”. W tym zakresie Doktorantka przeanalizowała dofinansowania opieki nad zabytkowymi cmentarzami ze środków pochodzących z budżetu państwa, z budżetów jednostek samorządów terytorialnych, z programów Unii Europejskiej. Osobne uwagi poświęciła dofinansowaniu utrzymania obiektów grobownictwa wojennego oraz dofinansowania prac przy zabytkowych grobach i cmentarzach zlokalizowanych poza granicami Polski. Doktorantka trafnie konstatuje, że owe wsparcia finansowe stanowią znaczną pomoc w niwelowaniu negatywnych zjawisk niszczenia tych obiektów. Wsparcie finansowe w przeprowadzaniu prac konserwatorskich i restauratorskich jest szczególnie istotne w przypadku nekropolii, których właściciele i zarządy najczęściej nie są w stanie sfinansować koniecznych prac ze środków własnych.

9. Uwagi dodatkowe o rozprawie

Ogólna ocena rozprawy pozwala na podkreślenie merytorycznych walorów i naukowej rzetelności pracy. Doktorantka trafnie uchwyciła istotne wątki analizowanej materii. Umiejętnie ujęła je w harmonijną całość. Wywody Doktorantki są wyważone, uwagi poparte argumentami. Wnioski są przekonujące. Doktorantka interesująco uwypukliła konstytucyjnoprawne aspekty analizowanej materii. Wyraźną wartością rozprawy są postulaty *de lege ferenda*. Poziom merytoryczny rozprawy nie zmusza mnie do kwestionowania jej istotnych ustaleń, co świadczy o fachowości analiz Doktorantki.

Doktorantka trafnie ukazuje konstytucyjne zakotwiczenie i zdeterminowanie ustawodawstwa w omawianej materii oraz znaczenie zobowiązania do bezpośredniego stosowania jej postanowień. Trafnie uwypukliła związek z poszanowaniem godności człowieka i dziedzictwem kulturowym. Przekonywujące są argumenty za potrzebą m.in. opracowania nowej ustawy o grobownictwie wojennym. Doktorantka trafnie i interesująco zdiagnozowała nowe problemy, jakie zrodziło nasilenie ruchu turystycznego – problemy tak prawne, jak i etyczne – dotyczące nekropolii.

Współczesne przemiany i aktualny stan sytuacji można potraktować jako okazję do postawienia pytania Doktorantce, czy dostrzega potrzebę i szanse na stworzenie (opracowanie) kompleksowego „dokumentu” w całości poświęconego tylko ochronie zabytkowych cmentarzy i grobów?

10. Konkluzja recenzji

W nawiązaniu do sygnalizowanego na wstępie stanowiska stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Anny Mazurek pt. „Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania ochrony zabytkowych cmentarzy” odpowiada wymogom stawianym przez art. 187 ust. 1-2 z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Może być przyjęta i dopuszczona do publicznej obrony.

Andrzej Szmyt

